

FOLKLORE DE LA VALL DE TOST

(URGELLET)

En l'arreplega o inventari folklòric que anem fent en les pàgines d'AUSA, no devem pas limitar-nos al folklore de la Plana de Vich —o bé comarca d'Ausona,— baldament tota mena d'estudis estrictament *ausonencs* siguin els que reclamin més immediatament la nostra atenció o el nostre interès. Per a la comparança —actual o futura— de materials, sense limitacions, i per a la visió total de cultura en una unitat de conjunt, superior, és convenient, i àdhuc necessària, la incursió a més amplis dominis geogràfics i etnogràfics, fora de la reduïda àrea local o comarcal. Les aportacions fragmentàries —per independents, autònomes o completes que semblin— sempre resten més o menys elementals; però un cop reunides, estudiades, ordenades orgànicament, deixaren d'ésser materials inconnexos de diverses menes per convertir-se en un edifici estructurat i arquitectònic, amb vida, amb amoblament i amb rebost i tot.

Amb aquest sentit, avui fem un salt a una comarca no immediata, per tal d'anar inventariant les engrunes de folklore recollides personalment en les serres que fan de marge a l'espina pirinenca. Una estada, amb escapades considerables a la llar artesana, de prop de cinc anys (setembre de 1927 a maig de 1932), al llogarret de *Torà de Tost*, ens permeté fer observacions directes i oír de llavis de vells i joves una certa quantitat de llegendes i tradicions, cançons, molismes, mots peculiars .. que, enfervorits i atents, no vam deixar caure en el buit.

Aqueixos materials folklòrics passen ara de la foscor estèril de l'arquimesa casolana a la llum fecunda de la publicitat. Es amb la fe en llur servei que n'ompliem les velles llibretes, trescant per la Vall de Tost, la terra d'aquell noble Arnau Mir de Tost que, amb l'èxit de campanyes reconquistadores fetes pel seu compte, arribà a plantar cara als Comtes d'Urgell.

El municipi, i la parròquia, de Tost, pertany a l'*Urgellet*, bisbat de La Seu d'Urgell. La petita capitalitat —ara, menys de sis cases aplegades formant poblet al peu de l'església, sense comptar les disseminades— és més a prop d'Organyà que no pas de La Seu. Formen el municipi els següents nuclis o llogarrets: Tost, Els Hostalets, La Bastida, Castellar, Torà, Selvanyà i Muntant. Cal afegir-hi Vinyoles i Mas d'En Planes. El nombre d'habitants no deu passar, actualment, de cinc-cents. Potser ni hi arriba tampoc. Segons el cens de 1902, era de 350, però aleshores les estadístiques tallaven curt. Pobies o termes veïns són: El Pla de Sant Firs, Fórnols, La Vança, Figols, Noves de Segre... El terreny és muntanyós i trencat, dominat pel Montsec de Tost (1.700 m.), sota el veïnatge altivol del Cadí. La vall s'orienta a l'ONO, perpendicular al Segre que li fa de termenal. La conca del riu de Tost és la principal. Muntant dona a la ribera de La Vança. Durant la meua estada a Torà, hi havia la rectoria de Tost i les vicaries de Castellar i de Muntant. Una terra de muntanya, amb camins primicis, vivint d'un cultiu pobre i de la cria de bestiar, amb remiscències tradicionals d'una antiga puixança.

Era principalment des del nostre centre vital de Torà de Tost que recollíem,

observàvem i investigàvem, amb múltiples aptències temàtiques. En el rem del folklore, en Martí Daina —l'avi de cal Jep,— el seu fill Joan i la seva família, foren els principals fornidors de material. Els seus néts Josep i Isidre, avui homes madurs, em feien de col·laboradors. No oblidó els altres aportadors, entre ells la Maria Grau i l'Antònia Albors. Llavors, la vida típica i la veu popular no s'havien contaminat encara. Comencem la tasca d'inventari.

I — TRADICIONS, LLEGENDES, RONDALLES...

1. *L'origen de Torà de Tost*

Diu que un minyó de Torà de Biosca feia de pastor al poble de Tost. Va arribar un dia que va haver d'anar a servir al rei. Tant si s'esquia en temps de guerra com de pau, el minyó es va fer desertor, i va fugir a amagar-se a les serres de llevant de Tost, al peu del Montsec.

En aquell temps, el Montsec i tot el terme era una muntanya emboscada, i el minyó de Torà de Biosca va amagar-se al mig del bosc, on es va construir una barracota, una mena de casa que fou la primera edificada en aqueixos llocs.

El xicot, un cop aposentat, va cridar un germà seu, també del mateix poble, el qual va fer-se una casa prop de la primera. Ambdós van fundar família. (A l'Urgellet, dels que es casen i planten casa nova en diuen pobladors). De la casa del primer en digueren cal Torà, pel lloc d'on era originari el poblador; la casa de l'altre poblador és la que avui coneixem per cal Gravet.

Així fou començat el poble de Torà de Tost —¿quan?— que ha conservat el nom de la primera casa que hi va haver, la qual devia el nom al poble d'on era fill el jove que va aixecar-la.

Avui, de cal Torà només en resten les runes. Fa uns setanta-cinc anys, en 1954, que la casa encara era habitada. És a la vora de cal Poblador, una altra de la vellúria, junt amb les runes d'altres cases, en el turó que, segurament, fou el nucli més antic de població.

Cal Gravet és una de les cases més importants del llogarret.

(Contada per Martí Daina, l'avi de cal Jep, el 24-X-1927).

2. *El Torrent de la Fossa*

A cal Torà, la primera casa de Torà de Tost, hi hagué, per temps, un amo, el qual se'n va anar un dia a fer llenya, per cremar o per a fer bigues. S'aturà al peu del Montsec, no molt lluny del poblet, més enllà d'on avui hi ha cal Felip, en la direcció de Salvanyà. Amb la destal va anar donant cops a la soca d'un pi molt gros i, heusaquí que, en acabar de tallar-lo, quan la soca o el cor de l'arbre ja cruixia, el pi va caure de la banda on era el llenyataire. El va ensopegar de ple, sense que tingués temps de fer-se enllà, deixant-lo mort a l'acte.

Veient que l'amo no tornava, la família i altra gent van anar a cercar-lo, trobant-lo esclafat sota el pi que havia volgut abatre. Allà mateix li van construir una sepultura, fent-li una garbera (túmulo) de pedres en recordança de la desgràcia ocorreguda i en homenatge al difunt.

En aquell temps, tot el Montsec era atapeït de boscúria i en tallar els arbres

per portar-los a carregador, els feien lliscar per uns corriols que els talladors obrien expressament als vessants de la muntanya. Un d'aquells còrrecs va anar a parar, en desemboscar-se el Montsec, a l'indret de la sepultura del dissortat, i aquell camí dels arbres tallats fou ben aviat un viarany de l'aigua de pluja, que es va anar eixamplant, eixamplant, fins a tornar-se una fonda torrentera a la qual anaven a parar un eixam de corriolets des de la carena de la muntanya.

Una avinguda de la torrentera se'n dugué avall, per a sempre més, la fossa del llenyataire, amb tota la terra i les pedres del voltant, com va passar amb molts indrets dels aiguavessos del Montsec. Per això, del viarany afrós que les aigües van obrir en aquell lloc, en diuen encara avui «La Fossa» o «El torrent de la Fossa».

(Contada per Martí Daina: 24-X-1927).

3. *El Bavoret.* (L'Avenc del Montsec)

Al cim del Montsec de Tost, en un lloc on el planell comença a fer aiguavés cap a la vall de La Vança, hi ha un forat o avenc misteriós. En diuen «El Bavoret». Diu que molts han provat de baixar-hi, proveïts de llums o de gatoses enceses: en arribar un tros avall, no poden avençar més.

La gent conten que, molt i molt de temps enrera, a cal Torà portaven a pasturar els ramats pels vessants i per les aïtures del Montsec veí. Una vegada, a la primavera, el pastor de cal Torà va menar les ovelles al planell encimbellat on hi ha l'avenc. Un dia que s'hi varen «arropujar» amb la ramada, que hi cabia tota, del fons del cau en va sortir un marrà negre, el qual va *amarri* o fecundar totes les ovelles. Arribat el temps de «corderar», nasqueren de les ovelles uns corderets «esgorrobits» i bons com mai no n'hi hagin hagut d'altres. Tots eren ben negres.

Temps després, el pastor va tornar amb la ramada als cims del Montsec i, un dia, de la fosca cova tornà a sortir el marrà negre. Va posar-se a belar i, tot seguit, ovelles i xais el seguiren, anant darrera d'ell cap a dins del Bavoret.

El pastor i el gos prou maldaren per fer sortir les ovelles. El pastor es va llençar darrera el ramat, cridant altres companys seus de la muntanya perquè l'auxilïessin. Però un cop dintre aquella gola, va sentir-se xuclat al fons per una força estranya, darrera el marrà i les seves ovelles. Els altres pastors que hi havien anat l'estiraven per treure'l enfora, però no podien de cap de les maneres.

El pastor, desesperat, els cridà:

—Giqueu-me estar, que tiren més los de baix que los de dalt!

I tant bon punt varen fer-ho, desaparegué com un llampec, dintre la terra, i ningú no el va veure mai més, ni el gos ni la ramada.

Temps després, en una font de La Vança, a l'altra falda del Montsec, va sortir el sarró, els esclòps i el bastó del pastor de cal Torà.

Per això, tothom creu embruixat el Bavoret i que té comunicació amb la font de La Vança d'on sortiren aquells atuells del pobre pastor.

(Contada pel mateix Martí Daina: 24-X-1927).

4. *L'Encantada del Roc del Gravet*

Un porquer de cal Gravet portava els porcs a pasturar a Les Corones (toponímia d'uns camps i prat) prop de la roca que és avui coneguda per Roc del Gravet.

Moltes vegades, la «tocina» (la truja) li fugia cap a una bauma del Roc, i tornava lipa que ja no volia menjar res més.

El porquer va contar això, tot estranyat, i li varen dir que quan la tocina se n'anés cap aquell forat, ell se li agafés a la cua i la seguís. Així ho va fer, i en ésser dins la cova, tot admirat, veié sortir una «senyora» molt maca, amb un perol de menjar que el va donar a la tocina. Aquella senyora digué al porquer que podia tornar-hi sempre que volgués, i ell que sí, que l'endemà hi torna. Aleshores, la fada no solament va portar el menjar per a la truja, sinó que li va presentar tota mena de rics joiells, entre els quals hi havia un jou de plata, dient-li que podia triar allò que més li plagués.

L'encantada, que s'havia enamorat d'ell, volia que li digués que era ella el que s'estimava més, però el minyó va escollir el jou de plata. L'encantada li va llençar amb menyspreu, i ni el porquer ni el bestiar no van poder entrar més a la seva estada de sota el Roc del Gravet.

(Me la van contar, per separat, el mateix Martí Daina, la seva muller Maria i la noia Maria Grau, de cal Poblador).

Variant.— Esperança Moliné i Cornella, de cal Miquel (Torà de Tost) em va contar també la tradició del Roc del Gravet, amb un argument més lògic i interessant. Essencialment és la mateixa llegenda: heus-en aci les diferències:

Quan el pastor va entrar al Roc del Gravet, li varen aparèixer vàries encantades. Les encantades estan sota el poder del dimoni, i no en poden sortir si un minyó no se n'enamora. Si el xicot hagués dit que s'estimava més a elles que les coses boniques que li donaven a triar, les hauria tret del poder del dimoni, i per això ho desitjaven tant.

Les encantades portaven a un dels porcells, segó i aigua, en un perol.

Antònia Albors i Vinyoles, de cal Felip, havia sentit a parlar d'una sola encantada.

MIGUEL BOSCH I JOVER.